

**ANLATILARDA SÖZ VE DÜŞÜNCE AKTARIMLARININ
KULLANIMINA DAİR BİR İNCELEME**

**AN EXAMINATION OF THE USE OF SPEECH AND THOUGHT
PRESENTATIONS IN THE NARRATIVES**

*Emre TÜRKMEN**

Özet

Bu çalışma; söz ve düşünce aktarımlarının anlatılarda kullanımıyla ilgili bir incelemedir. Başkasının sözünün işaretlendiği aktarımların örneklerine günlük dilde, yazınsal eserlerde sıklıkla yer verilmektedir. Çalışmanın veri kaynağını Memduh Şevket Esendal'ın *Rüya Nasıl Çıktı*, *Mendil Altında* ve *Karga Yavrusu* adlı öyküleri oluşturmuştur. Yazarın hangi söz ve düşünce aktarımlarını kullandığı, aktarımlarda hangi dil bilgisel işaretleyicilerden yararlandığı, aktarımların hangi biçimlerde açığa çıktığı ve son olarak aktarımları kullanım sıklığı bu araştırmaya yön veren başlıca sorular olmuştur. Bu sorulara yanıt aranırken öykülerdeki; anlatıcı, bakış açısı, anlatıda kimin konuştuğu ve anlatı kişilerine odaklanılmıştır. İlk olarak seçilen yazınsal metinler taranmış, söz ve düşünce aktarımları belirlenmiştir. Aktarımlarla ilgili elde edilen veriler, ortaya çıkan bulgular tartışılıp değerlendirilmeye çalışılmıştır. İncelemeler neticesinde anlatıcının, anlatı kişilerinin bakış açısıyla anlatı kişilerinin söz ve düşüncelerine yer verdiği ve çoksesliliği ortaya çıkardığı görülmüştür. Buna göre seçilen öykülerde Esendal'ın söz ve düşünce aktarımlarından doğrudan söz aktarımını daha sık tercih ettiği, dolaylı söz aktarımına ise yer vermediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anlatı, Anlatıcı, Doğrudan Söz Aktarımı.

Abstract

This study is an examination of the use of speech and thought presentation in the narratives. The texts selected for examination are *Rüya Nasıl Çıktı* (How did the dream come out?), *Mendil Altında* (Under the Handkerchief) and *Karga Yavrusu* (The Chick) stories by Memduh Şevket Esendal. The research questions shaping this study are “Which speech and thought presentations did the author use?”, “What kind of grammatical markers did the author utilize?”, “In which forms did the presentations were given?” and “How often were these presentations were used?”. In searching answers for these questions, we focused on the narrators, points of view, narrative

* Arş. Gör, Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Trabzon / TÜRKİYE
emreturkmen@ktu.edu.tr ORCID: 0000-0001-8823-1310

characters and speaking people in the stories. First, the texts were thoroughly scanned in order to mark the speech and thought presentations. The data obtained were demonstrated and the findings were evaluated. As a result, it is derived that the narrator of the texts used the speech and thought presentations according to the point of view of the narrative characters, thus, created a polyphonic narrative. Out of 70 samples selected from the texts, %87 were direct speech, %7 were direct thought and %6 were indirect thought presentations. Therefore, it can be concluded that Esendal preferred direct speech presentations over other forms of presentations and never resorted to indirect speech presentations in the selected texts.

Keywords: Narrative, narrator, direct speech

Giriş

Söz ve düşünce aktarımları yazınsal metinlerde karakterlerin söz ve düşüncelerinin türlü dil bilgisel işaretleyicilerden yararlanılarak açığa çıkarılmasıdır. Bu çalışmada Memduh Şevket Esendal'ın öyküleri söz ve düşünce aktarımları bakımından incelenmiştir. Esendal'ın hangi söz ve düşünce aktarımlarını kullandığı, aktarımlarda hangi dil bilgisel işaretleyicilerden yararlandığı, aktarımların hangi biçimlerde açığa çıktığı ve son olarak aktarımları kullanım sıklığı bu araştırmaya yön veren sorular olmuştur.

Modern Türk öyküsünün kurucu isimlerinden Memduh Şevket Esendal, durum öyküsünün önemli temsilcilerinden biri kabul edilmektedir. Öykü ve romanlarında daha çok aile kurumu, yöneten-yönetilen ilişkisi, günlük hayatı çerçevesinde küçük insan, yozlaşma, çocuk/çocukluk, Bulgar zulmü, düşkünlere acıma gibi konular çerçevesinde yoğunlaşmaktadır (Çetişli, 2020, s. 424).

Yazarın *RNÇ*, *MA* ve *KY* öyküleri, her şeyi bilen ve her yerde bulunan bir anlatıcı bakış açısı ile anlatılmaktadır. Anlatı kişilerini; *RNÇ* öyküsünde anlatıcı, Tevfik Efendi, İzzet Bey, Abdullah, Muhabere Memuru Hakkı, Tevfik Efendi'nin karısı ve kaynanası, *MA* öyküsünde anlatıcı, Cavit Bey, Cavit Bey'in karısı, Müsteşar, *KY* öyküsünde anlatıcı, Kadir Efendi, Nazif'in anası ile büyükanası ve hekim oluşturmaktadır.

RNÇ'de batıl inançları olan Tevfik Efendi elinde boş yağ tenekeleri ile evine gitmektedir. Kahvede kapı komşusu İzzet Bey kendisini rüyasında gördüğünü söyleyince Tevfik Efendi telaşa düşer, hemen elindeki boş yağ tenekelerini bırakır. İş yerine tekrar giderek posta odasını kontrol eder. Ardından kahveye döner, tenekeleri alıp evin yolunu tutar. Geceyi sıkıntı içinde geçirir. Uyandığında bahçeye çıkar. Eşi ile kayınvalidesinin bahçede pekmez kaydattığını görür. Kayınvalidesi, Tevfik Efendi'den yardım ister. Kayınvalidesine yardım ettiği sırada Tevfik'in ayağına kaynar pekmez dökülür, ayakları yanar. Ancak acısına rağmen İzzet Bey'in rüyasının bu şekilde savuşturduğu için de ferahlar. Ertesi gün ziyarete gelen İzzet Bey, rüyadan söz açıldığı sırada rüyayı Tevfik Bey'i kahvede biraz daha oyalamak

için uydurduğunu söyler. Buna karşın Tevfik Efendi, “Mahsus söyledin ama, bak nasıl çıktı.” der.

MA'da Sicil Müdürü Cavit Bey yemekten sonra uyumaya çalışır. Karasineklerden korunabilmek için yüzünü bir mendil ile örter. Mendilin altında çocuklarının okul taksitleri, eşinin sızlanmaları ve milletvekili seçilme hayali gibi türlü düşüncelere dalar. Uyuyamayacağını anladığında da hizmetçiden kahve ister.

KY'de Nazif bir karga yavrusu besler. Annesi ve büyükannesi karga yavrusu beslemesine karşıdır. Nazif'i babasına şikâyet ederler. Babası da bir öfke anında Nazif'i döver ve Nazif bayılır. Doktor çağrılır. Nazif'i tedavi eden doktor, durumu yetkililere bildirmekten söz açınca Nazif'e karşı evdeki tutum değişir, Nazif iyileştiğinde iki karga yavrusu beslemeye başlar.

1. Kuramsal Çerçeve

Anlatılarda sözün temsiline yönelik yaklaşımların tarihsel temelleri, Platon'un *Devlet* adlı eserindeki şairin kendi sesiyle konuşması ile şairin bir karakterin sesini taklit etmesi ayırımına kadar uzanmaktadır (McHale, 2009, s. 436). Sözün temsili *mimesis* / *diegesis* (öykünme, öyküleme) kavramları ile ilişkili olarak anlatıda karakterlerin sözlerinin aktarılış şekillerine karşılık gelmektedir (Dervişcemaloğlu, 2016, s. 71). Öykünme (*mimesis*), gerçekliğin sahnelenerek çağrıştırıldığı, anlatıcının “dedi” gibi kısa ifadeli müdahaleleri ile söylenenleri harfi harfine göstermesi; öyküleme, anlatıcının doğrudan mevcut olmadan olayları ve konuşmaları özetlemesidir (Herman ve Vervaeck, 2005, s. 14).

Anlatı, en kısa ve öz biçimiyle bir olayın “yenidensunumu” olarak tanımlanmaktadır (Kıran ve Kıran, 2021, s. 166). Anlatı içinde yazarın görüşlerini aktaran, anlatıcı adını alırken anlatıdaki öyküye katılan kişi, anlatı kişisidir (Günay, 2018, s. 69, 85). Her anlatının bir sözce olduğu düşüncesinden hareketle yazar sözceleme öznesi, anlatıcı sözcelenmiş sözce öznesi, anlatı kişisi de sözce öznesi kabul edilmektedir (Günay, 2018, s. 85).

Bununla birlikte her anlatının, bir anlatıcının bakış açısı ile anlatıldığını belirten Günay (2017, s. 151), anlatılarda değişik anlatı kiplerinin bulunduğunu, öncelikli olarak anlatıcının kendi anlatımında dolaysız anlatımı kullandığını, anlatı içindeki kişilerin sözcelerini aktarma durumunda ise dolaylı anlatım, serbest dolaylı anlatımı tercih ettiğinden söz eder. Nitekim sözün temsili ile ilgili sınıflandırmalara bakıldığında dolaysız ve dolaylı olarak bilinen türlere yarı/serbest dolaylı adında üçüncü bir türün eklenmesi, bu üçlü tasnife de serbest/bağımsız dolaysız ile sözeylem/eylem anlatı aktarım türlerinin dahil edilmesi yönünde genel bir eğilimin olduğu görülmektedir (Voloşinov, 2001; Jahn, 2015; Leech ve Short, 1981; Özünlü, 2001). Voloşinov (2001, s. 184) “Dolaysız Söylem”, “Dolaylı Söylem” ve “Yarı-Dolaylı Söylem” şeklinde üçlü bir ayrıma gider. Genette, anlatıcı ile metin

arasındaki ilişkiye bağlı olarak ‘anlatılaştırılmış söylem’, ‘başka bağlama yerleştirme söylemi’, ‘başka bağlama yerleştirme söylemi, serbest dolaylı biçem’ ve ‘aktarılan söylem’ olmak üzere dört tür söylemin varlığından söz eder (Günay, 2018, s. 71). Sözün temsilini beş başlıkta inceleyen araştırmacılardan Leech ve Short (1981, s. 318-351), “Dolaysız Aktarım”, “Dolaylı Aktarım”, “Serbest Dolaysız Aktarım”, “Sözeylem Anlatı Aktarım” ve “Serbest Dolaylı Aktarım” türlerine yer verir.

Çalışmada doküman incelemesi yoluyla nitel araştırma yöntemi kullanılmış, inceleme verisi olarak Memduh Şevket Esendal’ın “Rüya Nasıl Çıktı”, “Mendil Altında” ve “Karga Yavrusu” öyküleri seçilmiştir. Söz konusu öykülerin kitap hâlindeki ilk baskısı 1946 yılında Ulus Basımevi tarafından *Hikâyeler* adıyla yapılmıştır. Bu çalışmada Bilgi Yayınevinden 2019 yılında “Bütün Eserler” dizisi ile *Mendil Altında* adıyla yayımlanan 17. baskısı esas alınmıştır.

Çalışmada öykülerdeki anlatıcı ve bakış açısı, anlatıda kimin konuştuğu ve son olarak anlatı kişilerinin belirlenmesi aşamaları için Günay (2017, s. 144-158)’dan yararlanılmıştır. Anlatılardaki çokseslilik, yalnızca seslerin değil, bilinç ve düşüncelerin de çoğulluğudur (Jenny, 2003’ten akt. Kıran ve Kıran, 2018, s. 409). Dolayısıyla söz aktarımları yanında düşünce aktarımları da çalışmanın kapsamına dahil edilmiş, ilgili yapılar Coşkun vd. (2009, s. 95-104)’nin sınıflamasından hareketle adlandırılmıştır. Buna göre incelemede uygulanacak yöntemin basamaklarını; anlatıcı ve bakış açısı, anlatıda kimin konuştuğu ve anlatı kişilerinin kimlerden oluştuğunu ortaya koymak, aktarımların belirlenmesi ve belirlenen aktarımlar için hangi dil bilgisel yapılara başvurulduğunu açıklamak oluşturmuştur.

2. Çözümlemeler

RNÇ, *MA* ve *KY* öykülerinde anlatıcı ve bakış açısından sıfır odaklayım göze çarpar. Diğer bir ifadeyle, öykülerde her şeyi bilen ve her yerde bulunan bir anlatıcı bakış açısı gözlenmektedir. Günay’ın (2017, s. 146-147) ifade ettiğine göre sıfır odaklayımda anlatıcı; olay için gerekli her şeyi bilir, gerektiğinde olayı özetleme ya da ayrıntılandırma imkânına sahiptir. Bu nedenle bu tür anlatıcı için “tanrı bakışı” kavramı bile kullanılabilir. Burada yalnızca üçüncü tekil kişi adılı ile anlatımın yapılması, anlatıcının öykü içinde sözü anlatı kişilerine vermesi durumunda anlatı kişilerinin “ben” diyerek kendi öykülerini anlatabilmesi söz konusudur (Günay, 2018, s. 112).

Bu tür anlatıcı modelinin bulunduğu *RNÇ*, *MA* ve *KY* öykülerinde, yazarın sözcüsü olan anlatıcı hem anlatmakta hem de anlatıda kahraman durumundaki kişilerin sözlerine yer vermektedir. Birincisinde *dedi*, *söyledi* gibi aktarma eylemlerinden yararlanmakta, ikincisinde anlatıcı ortadan silinerek sözü sahibine bırakmaktadır.

- Anlatıcının *dedi, söyledi* gibi dilsel işaretleyiciler aracılığıyla varlığını sezdirmesi:

“Abdullah, bu tenekeler burada dursun, ben şimdi gelirim” dedi, kahveden fırladı. (RNÇ, s. 62)

“Ben burada aç duracak değilim ya!” dedi. (MA, s. 109)

- Anlatıcının *dedi, söyledi* gibi dilsel işaretleyicilere yer vermeksizin sözü sahibine bırakması:

“Tevfik, Tevfik!” (RNÇ, s. 61)

RNÇ’de anlatıcı, Tevfik Efendi’nin evhamlı, takıntılı hâlini söz ve düşünce aktarımlarından yararlanarak sergiler. *de-*, *kız-*, *seslen-* ve *sor-* fiilli yüklemlemler ile söz; *düşün-* ve *san-* fiilli yüklemlemler ile düşünce aktarımların bulunduğu öyküde toplamda 51 aktarım örneği belirlenmiştir. Bunlardan 47’si söz, 4’ü düşünce aktarımıdır. 47 örnekle en çok tercih edilen aktarım doğrudan söz aktarımı [DSA] türü olurken onu ikişer örnekle doğrudan düşünce aktarımı [DDA] ile dolaylı düşünce aktarımı [DLDA] izlemektedir.

RNÇ’deki doğrudan söz aktarımı örnekleri aşağıdaki gibidir:

1. “Tevfik, Tevfik!” (RNÇ, s. 61)
2. “Ne var?” dedi. (RNÇ, s. 61)
3. “Seni istiyorlar.” (RNÇ, s. 61)
4. “Kim istiyor?” (RNÇ, s. 61)
5. “Nereye gidiyordun?” diye sordu. (RNÇ, s. 61)
6. “Hiç, eve gidiyorum...” (RNÇ, s. 61)
7. “Daha erken, otur. Beraber gideriz.” (RNÇ, s. 61)
8. “Gideyim” diyecekti. (RNÇ, s. 61)
9. “Tevfik” dedi, “seni bu gece rüyada gördüm... Allah hayırlara tebdil etsin.” (RNÇ, s. 61)
10. “Nasıl?” dedi. (RNÇ, s. 61)
11. “Seni rüyada gördüm” diyorum. (RNÇ, s. 62)
12. “Nasıl gördün? Pek fena mı?” diye sordu. (RNÇ, s. 62)
13. “Neden fena olsun, fena da olsa hayra yormalı.” (RNÇ, s. 62)
14. “Abtullah bir ateş ver!” (RNÇ, s. 62)
15. “Yanılıp da ters bir günde kesmiş olmayayım?” (RNÇ, s. 62)

16. “Bir kahve de sana ısmarlayayım!” (RNÇ, s. 62)
17. “İçmem... Sen beni pek fena mı gördün?” (RNÇ, s. 62)
18. “İnsanın her gördüğü rüya çıkmaz ya” dedi, “kaynanan seni her akşam caminin keneflerine düşmüş görüyor da, ‘oğlum zengin olacak’ diye bana tabir ettiriyor... Ne zengin olduğun var ne bir şey!” (RNÇ, s. 62)
19. “Neden Abidin anahtarları bana bırakıyor?” diye kızdı. (RNÇ, s. 62)
20. “Kendi işine kendi baksın! Yarın anahtarı geri vereyim, başıma bir felaket gelirse bu postadan gelecek... Gidip posta odasını bir daha yoklamalı.” (RNÇ, s. 62)
21. “Abdullah, bu tenekeler burada dursun, ben şimdi gelirim” dedi, kahveden fırladı. (RNÇ, s. 62)
22. “Nereye gidiyorsun? Gel bak ne diyeceğim...” diye İzzet Bey, arkasından seslendi ise de aldırmadı. (RNÇ, s. 62)
23. “Şimdi gelirim” dedi, gitti. (RNÇ, s. 62)
24. “Sen demin gitmedin miydi?” diye sordu. (RNÇ, s. 63)
25. “Gittimdi ya, gene geldim.” (RNÇ, s. 63)
26. “Ne o, bir şey mi kaybettin?” (RNÇ, s. 63)
27. “Yook, bir şey kaybetmedim.” (RNÇ, s. 63)
28. “E, ne bakıp duruyorsun?” (RNÇ, s. 63)
29. “Hiç, bir ateş filan olmasın diye bakıyorum.” (RNÇ, s. 63)
30. “Yoksa bir cigara filan mı düşürdün? Valaa hepimiz yanarız... Burası zaten çıra gibi...” (RNÇ, s. 63)
31. “Nereye düşürdün?” diye sordu. (RNÇ, s. 63)
32. “Ben bir şey düşürmedim. Ama olur ya belki biri düşürmüştür diye bakıyorum.” (RNÇ, s. 63)
33. “Haydi gidelim, bir şey yok!” (RNÇ, s. 63)
34. Kapıyı kilitlerken Tefik; “İzzet Bey beni rüyasında görmüş” diyecekti, alay ederler diye korktu, sesini çıkarmadı. (RNÇ, s. 63)
35. “Nerede İzzet Bey?” diye sordu. (RNÇ, s. 63)
36. “Bilmem, galiba eve gitti” dedi. (RNÇ, s. 63)

37. “Nen var, niçin böyle küskün duruyorsun?” dediler...(RNÇ, s. 63)

38. “Hiç” dedi. “Başımda bir sangılık var!” (RNÇ, s. 64)

39. “Ay canım oğlum” dedi. “Gel biraz yardım et de, tavayı düzeltelim. Biz bu ocağı denk yapmadık.” (RNÇ, s. 64)

40. “Yok onu değil, bunu, bunu. Hah, it bu yana. Sen kaldır, çek çek...” (RNÇ, s. 64)

41. “Ben sana söylemedim” dedi, “dün gece İzzet Bey beni rüyasında görmüş!” (RNÇ, s. 65)

42. “Nasıl görmüş?” (RNÇ, s. 65)

43. “Nasıl görmüş bilmem ama, fena görmüş olacak. Bak bugün nasıl çıktı?” (RNÇ, s. 65)

44. “Sen bana niye söylemedin, sadaka verirdik, adak adardık.” (RNÇ, s. 65)

45. “Merak edersin diye söylemedim.” (RNÇ, s. 65)

46. “Canım Tefvik” dedi. “İyi çocuksun, hoş çocuksun ama, bu rüyalarla bozmuşsun. Ben onu sana mahsus söyledim. Oturasın diye!” (RNÇ, s. 65)

47. “Mahsus söyledin ama, bak nasıl çıktı” dedi... (RNÇ, s. 65)

RNÇ’deki doğrudan düşünce aktarımı örnekleri aşağıdaki gibidir:

1. “Acaba posta odasının kapısını iyice kapadım mı?” diye düşündü. (RNÇ, s. 62)

2. “Sabahtan beri zaten içimde bir sıkıntı var, İzzet Bey’in rüyası da boşuna değildir” diye düşünüyor. (RNÇ, s. 63)

RNÇ’deki dolaylı düşünce aktarımı örnekleri aşağıdaki gibidir:

1. Tefvik Efendi tırnağını ne gün kestiğini düşündü. (RNÇ, s. 62)

2. ..., kendisi için sanki bir uğursuzluk hazırlandığını sanıyordu. (RNÇ, s. 63)

Doğrudan aktarımda aktaran, aktarılan kişinin sesi olur. Onun bakış açısını benimseyerek aktarıcı rolle cümlede yer alır (Coulmas, 1986, s. 2). *RNÇ*’deki DSA örneklerinde anlatıcı; Tefvik Efendi, İzzet Bey, Muhabere Memuru Hakkı, kahvecinin çırağı Abdullah, Tefvik Efendi’nin karısı ve Tefvik Efendi’nin kaynanasının bakış açısı ile aktarıcı rolündedir. Öte yandan anlatıcının ortadan silindiği, sözün doğrudan anlatı kişilerine bırakıldığı

aktarımlar da RNC’de dikkati çeker. Bu tür aktarımlarda *dedi, söyledi* gibi anlatıcıyı işaretleyen aktarma eylemleri bulunmaz, âdeta anlatı kendi kendine aktarılır.

“Nasıl görmüş bilmem ama, fena görmüş olacak. Bak bugün nasıl çıktı?” (RNC, s. 65) [*Tevfik Efendi*]

“Abtullah bir ateş ver!” (RNC, s. 62) [*İzzet Bey*]

“Haydi gidelim, bir şey yok!” (RNC, s. 63) [*Muhabere Memuru Hakkı*]

“Yok onu değil, bunu, bunu. Hah, it bu yana. Sen kaldır, çek...” (RNC, s. 64) [*Tevfik Bey’in kaynanası*]

“Nasıl görmüş?” (RNC, s. 65) [*Tevfik Bey’in karısı*]

MA’da Cavit Bey’in hem aile hem de iş hayatına dair kesitler; 11’i söz, 5’i düşünce olmak üzere toplam 16 aktarım örneği ile verilmiştir. Anlatıcı; söz aktarımlarında *bağır-*, *de-* ve *sor-* fiilli yüklem, düşünce aktarımlarında ise *düşün-*, *hatırla-* ve *sevin-* fiilli yüklemelerden yararlanır. 11 örnekle DSA, en çok tercih edilen aktarım olurken DDA’dan üç, DLDA’dan iki örnek görülmektedir.

MA’daki doğrudan söz aktarımı örnekleri aşağıdaki gibidir:

1. “Ben burada aç duracak değilim ya!” dedi. (MA, s. 109)
2. Maaşlara zam yapılacak diyorlardı. (MA, s. 109)
3. Kendi kendine sordu; “Ne yapalım?” (MA, s. 109)
4. Hemen ceketinin göğsünü ilikledi, arkasına “Ver şu evrakı” dedi. (MA, s. 109)
5. “Hayrola, Müdür Bey?” diye sordu. (MA, s. 109)
6. “Efendim” dedi, “açıkta kalan filan efendi için olmaz buyurmuşsunuz. Bu da revâ mı, efendim? Bu zavallı nereye gidip derdini anlatsın? Bu bizim yanlısımız yüzünden işten el çektirilmiş. Kendisinin bir günahı var mı? Siz de çoluk çocuk sahibisiniz. İnsaf ediniz efendim.” (MA, s. 109-110)
7. Müsteşar “Olmuş olmuştur” diyor. “Bir defa her nasılsa el çektirilmiş. Memuriyet hayatında böyle şeyler olur. Kendine başka yerde iş arasın” (MA, s. 110)
8. Müsteşara diyor ki; “Bu iş aksederse, elbette bizim için iyi olmaz.” (MA, s. 110)
9. “Orada bu kadar işler yapıyorsun da, bize para göndermiyorsun!” (MA, s. 110)

10. “Mebus seçeceğiz, kabul buyurunuz.” (MA, s. 110)

11. “Meryem, bir kahve pişir!” diye hizmetçisine bağırdı. (MA, s. 111)

MA’daki doğrudan düşünce aktarımı örnekleri aşağıdaki gibidir:

1. Sonra, karısının “Para yetiştiremiyorum” diye sızlanmasını hatırladı. (MA, s. 109)

2. “Ya, Müsteşar kabul etmeseydi” diye düşündü. (MA, s. 109)

3. “Bu mendil altında da nasıl uyurlar” diye düşündü. (MA, s. 111)

MA’daki dolaylı düşünce aktarımı örnekleri aşağıdaki gibidir:

1. Bu arada da ilkin çocuklarının mektep taksitleri için gönderdiği paranın makbuzunu nereye koyduğunu düşündü. (MA, s. 109)

2. Müsteşar’ın, kendisini sevdiğini düşünüp, sevindi. (MA, s. 109)

MA’daki *DSA* örneklerinde anlatıcı; Sicil Müdürü Cavit Bey, Cavit Bey’in karısı ve Müsteşarın bakış açısı ile aktarıcı rolündedir. Öte yandan anlatıcının aradan çekildiği, sözün doğrudan anlatı kişilerine bırakıldığı aktarımlar da *MA*’da dikkati çeker. Bu tür aktarımlarda *dedi*, *söyledi* gibi anlatıcıyı işaretleyen aktarma eylemleri bulunmaz.

“Orada bu kadar işler yapıyorsun da, bize para göndermiyorsun!” (MA, s. 110) [*Cavit Bey’in karısı*]

“Mebus seçeceğiz, kabul buyurunuz.” (MA, s. 110) [*Mümtehipler*]

KY’de üç söz aktarımı belirlenirken düşünce aktarımı örneğine rastlanmamıştır. Belirlenen doğrudan söz aktarım örnekleri aşağıdaki gibidir:

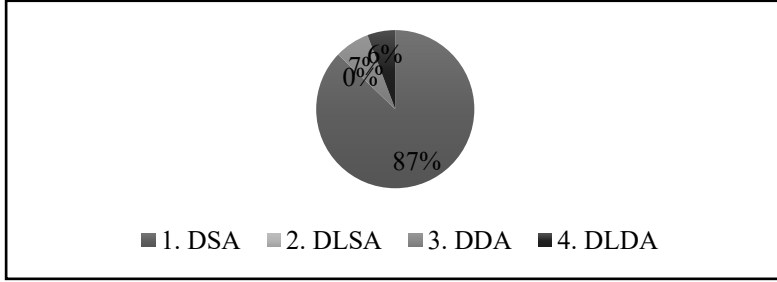
1. “Besleme o pis kargayı” dediler. (KY, s. 131)

2. “Bizi dinlemiyor, sen de aldırılmıyorsun, bu oğlan artık büsbütün haylaz olacak” dediler. (KY, s. 131)

3. Yalnız, hekim kapıdan çıkarken komşularına demiş ki: “Ben bu işi hükümete haber vermeliyim! Belli olmaz, yarın çocuğa bir şey olursa benim yakama yapışır!” (KY, s. 131)

Bu üç örnekte Nazif’in anası ve büyükanası ile hekimin bakış açısından aktarıcı rolünde olan anlatıcı, *de-* fiilli yüklemelerden yararlanır.

RNÇ, *MA* ve *KY* öykülerinde kullanılan toplam 70 aktarımdan; %87’si *DSA*, %0’ı *DLSA*, %7’si *DDA* ve %6’sı *DLDA*’dır (bk. Grafik 1):



Grafik 1. RNÇ, MA ve KY'de söz ve düşünce aktarımlarının kullanım sıklığı

Belirlenen aktarımlara; açığa çıkış biçimleri ve kullanılan dil bilgisel işaretleyicileri açısından bakıldığında şu dört tercihte bulunduğu gözlenmiştir:

- Tırnak işareti içinde aktarılan sözün öncesinde *diyor ki*, *demiş ki* işaretleyicilerinin kullanımı:

Müsteşara diyor ki; “Bu iş aksederse, elbette bizim için iyi olmaz.” (MA, s. 110)

- Tırnak işareti içinde aktarılan sözün sonrasında *dedi*, *diye*, *diye düşündü*, *diye kızdı*, *diye sordu* işaretleyicilerinin kullanımı:

“Bizi dinlemiyor, sen de aldırmyorsun, bu oğlan artık büsbütün haylaz olacak” dediler. (KY, s. 131)

“Sabahtan beri zaten içimde bir sıkıntı var, İzzet Bey’in rüyası da boşuna değildir” diye düşünüyor. (RNÇ, s. 63)

- Tırnak işareti içinde verilen aktarılan sözün ortasında *dedi* işaretleyicisinin kullanımı:

“Tevfik” dedi, “seni bu gece rüyada gördüm... Allah hayırlara tebdil etsin.” (RNÇ, s. 61)

“Efendim” dedi, “açıkta kalan filan efendi için olmaz buyurmuşsunuz. Bu da revâ mı, efendim? Bu zavallı nereye gidip derdini anlatsın? Bu bizim yanlısımız yüzünden işten el çektirilmiş. Kendisinin bir günahı var mı? Siz de çoluk çocuk sahibisiniz. İnsaf ediniz efendim.” (MA, s. 109-110)

- Aktarılan söz için herhangi bir noktalama işaretinin kullanılmaması:

Maaşlara zam yapılacak diyorlardı. (MA, s. 109)

Tevfik Efendi tırnağını ne gün kestiğini düşündü. (RNÇ, s. 62)

Sonuç

Esendal'ın *RNÇ*, *MA* ve *KY* öykülerinde toplam 70 söz ve düşünce aktarımı belirlenmiş; bunlardan 61'inin söz aktarımı, dokuzunun ise düşünce aktarımı olduğu, aktarımların büyük çoğunluğunun doğrudan söz aktarımlarından meydana geldiği görülmüştür. Buna göre 70 aktarımdan; %87'sinin doğrudan söz aktarımı, %7'sinin doğrudan düşünce aktarımı ve son olarak %6'sının dolaylı düşünce aktarımı olduğu tespit edilmiştir. Seçilen metinler içinde herhangi bir dolaylı söz aktarımı örneğine rastlanmamıştır.

RNÇ, *MA* ve *KY*'de anlatıcı ile metin arasındaki ilişki bakımından baskın aktarma biçiminin “aktarılan söylem” olduğu, aktarılan sözlerin bir anlatıcı tarafından olmak üzere çoklukla tırnak içinde doğrudan aktarıldığı görülmektedir. Doğrudan aktarımın sık kullanımda; söylenenlerin bire bir iletme, konuşurun sözlerinin yanında tutumunun da yansıtılabilmesinin etkili olduğu düşünülmektedir. Bir bakıma insanın en temel becerilerinden taklit ile bağlantısı, metnin bağlamı gibi etmenler de doğrudan aktarımın diğer aktarımlara nispetle sık tercih edilmesi nedenleri arasında sıralanabilir. Son olarak anlatıların her şeyi bilen ve her yerde bulunan bir anlatıcı bakış açısı ile anlatılıyor olması, doğrudan aktarımın öne çıkmasında bir başka etken olarak değerlendirilebilir.

Anlatı kişilerinin söz ya da düşüncelerini aktaran anlatıcı; *bağır-*, *de-*, *düşün-*, *hatırla-*, *kız-*, *san-*, *seslen-*, *sevin-*, *sor-* fiilli yüklemelerden yararlanmış. Bu fiiller arasında her üç öyküde de kullanımı görülen tek yüklem, *de-* fiilidir. *RNÇ*'de on beş (15), *MA*'da altı (6) ve *KY*'de üç (3) kez tanıklanan *de-* fiilli yüklemeler aracılığıyla anlatıcı, sözü doğrudan aktararak anlatı kişilerine vermiştir.

RNÇ'deki aktarımlarda *de-* fiilini, nicelik bakımından *sor-* fiili izlemiştir. Beş (5) kez tanıklanan *sor-* fiilli aktarımların varlığı, *RNÇ*'nin karşılıklı konuşmanın baskın olduğu bir anlatı yapısına sahip olmasıyla ilişkilidir. Öte yandan gerek *RNÇ* gerekse *MA* öykülerinde üçer kez tanıklanan *düşün-* fiilli aktarımlar aracılığıyla anlatıcı, karakterlerin düşüncelerini yansıtmıştır.

RNÇ, *MA* ve *KY*'de her şeyi bilen ve her yerde bulunan bir anlatıcı bakış açısının varlığı, anlatıcının aktarma eylemleri ile aktarıcı rolünü üstlenmesi ve ortadan silinip sözü anlatı kişilerine bırakması şeklinde çeşitlilik ortaya çıkarmış, bu çeşitlilikte tırnak işareti ve aktarma eylemlerinin kullanılıp kullanılmaması etkili olmuştur.

Öte yandan düşünce aktarımı olarak işaretlenen örneklerin de sıfır odaklayımdaki Tanrı bakışına sahip anlatıcının kahramanın düşüncelerini, beyninden geçenleri bilmesi ile ilişkili olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Neticede Memduh Şevket Esendal'ın *RNÇ*, *MA* ve *KY* öykülerinde aktarımların hâkim bakış açısı esasında açığa çıkararak çeşitlendiği söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Coşkun, E., Murat A. ve Gökhan A. (2009). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin öyküleyici metinlerinde söz ve düşünce aktarımı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (24), 95-104.
- Coulmas, F. (1986). Reported speech: Some general issues. *Direct and indirect speech*, ed. F. Coulmas içinde (1-28), Mouton de Gruyter.
- Çetişli, İ. (2020). Memduh Şevket Esendal. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (2. Baskı) içinde EK-1 (423-424), Türk Diyanet Vakfı Yay.
- Dervişcemaloğlu, B. (2016). *Anlatıbilime giriş* (2. Baskı), Dergâh Yay.
- Esendal, M. Ş. (2019). *Mendil Altında* (17. Baskı), (Haz. M. Uyguner), Bilgi Yay.
- Günay, V. D. (2017). *Metin bilgisi* (5. Baskı), Papatya Yay.
- _____ (2018). *Bir yazınsal göstergebilim okuması: Kuyucaklı Yusuf*, Papatya Yay.
- Herman, L. ve Vervaeck, B. (2005). *Handbook of narrative analysis*, University of Nebraska Press.
- Jahn, M. (2015). *Anlatıbilim anlatı teorisi el kitabı* (2. Baskı), (Çev. B. Dervişcemaloğlu), Dergâh Yay.
- Kıran, A. E. ve Kıran, Z. (2021). *Yazınsal okuma süreçleri* (5. Baskı), Seçkin Yay.
- Kıran, Z. ve Kıran, A. E. (2018). *Dilbilime giriş* (5. Baskı), Seçkin Yay.
- Leech, G. N. ve Short, M. H. (1981). *Style in fiction: A linguistic introduction to English fictional prose*, Longman.
- McHale, B. (2009). Speech representation. *Handbook of narratology*, eds. P. Hühn, J. Pier, W. Schmid, ve J. Schönert içinde (434-446). Walter de Gruyter.
- Özünlü, Ü. (2001). *Edebiyatta dil kullanımları*, Multilingual Yay.
- Voloşinov, V. N. (2001). *Marksizm ve dil felsefesi* (Çev. M. Küçük), Ayrıntı Yay.